

ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОЇ СВІДОМОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДИТЯЧИХ ТЕЛЕВІЗІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Ірина Климович

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, м. Львів, Україна*

У статті простежено вплив телебачення на формування дитячої свідомості. Проаналізовано сучасний стан дитячого телебачення. З'ясовано аспекти позитивного та негативного впливу телевізійних проектів на розвиток духовності молодого покоління.

Ключові слова: телебачення, телепроект, свідомість, дитина.

Дитина – це особистість, яка з народження набуває право на щасливе та безпечне життя, сповнене гармонійного розвитку як фізичного, так і духовного. Телебачення загалом та дитячі телевізійні програми – це те, що сьогодні безпосередньо впливає на розвиток дитини та формування дитячої свідомості.

Дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, які дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом і в умовах свободи та гідності. При виданні з цією метою законів головним міркуванням має бути найкраще забезпечення інтересів дитини [3, принцип 2]. Декларація з прав дитини демонструє нам, що дитина – це індивід, який має право на свободу й гідність, а також повагу до себе з боку всіх сфер діяльності людства, зокрема телебачення, яке повинно враховувати інтереси та зацікавлення дітей, а також сприяти формуванню свідомого громадянина.

Телебачення – один із найпотужніших факторів виховання та навчання, ефективний інструмент впливу на свідомість та емоції дитячої телеаудиторії. Телебачення для дітей синтезувало кращі риси своїх попередників: преси, радіо, кінематографа та віднайшло власні засоби й методи відображення дійсності. Його становлення та розвиток в Україні супроводжувалися зміною тематики, змістових пріоритетів, що впливало на інформаційно-емоційне наповнення програм.

Теоретико-методологічний аналіз наукових розвідок з дитячої педагогіки і психології засвідчує, що Аристотель першим в історії європейської цивілізації заявив про необхідність виховання і доцільність співвіднесення методів із рівнем психічного розвитку дитини та запропонував періодизацію дитинства. В Україні одну з перших спроб періодизації розвитку дитини здійснив С. Полоцький, а український психолог С. Балеї розвиток дитини розглядав як постійний процес пізнання нею довкілля й обґрунтував свою вікову періодизацію, вважаючи, що кожний період характеризується певним способом пізнання. При створенні дитячих телепередач необхідно звертатися

до вікової періодизації дитини, запропонованої Д. Ельконіним, а також враховувати “вікову кризову таблицю” психолога дитинства А. Валлона.

Психолого-педагогічна наука б’є на сполох, усвідомлюючи ті жахливі, непередбачувані наслідки у вигляді негативного трансформування свідомості, травмування психіки, які може дати суперечлива телеінформація дитині, свідомість якої формується. Водночас ніхто поки що не поставив на державному рівні питання про те, у якому віці й на який час доцільно вперше підпускати дитину до екрану телевізора [1, с. 1–3].

У ході аналізу впливу телебачення на формування свідомості дитини, спираючись на результати досліджень німецьких науковців, які спостерігали за аудиторією під час перегляду програм для дітей, виявлено, що телепрограми становлять вагому складову при формуванні свідомості дітей різних вікових категорій.

Діти від одного до трьох років – найменш досліджена вікова група, інтересам якої українське телебачення не приділяло належної уваги, проте в цьому віці дитина стає “глядачем мимоволі”, бо часто батьки використовують телевізор як “теленяню”. У цей час у дитини формується автономна (дитяча) мова *baby talk* – перехідна фаза між пасивною та активною мовою [8, с. 384].

У цьому віці надзвичайно важливим фактором виховання є гра. Ще Я. Коменський пропонував “усі школи-каторги, школи-майстерні перетворити на місця ігор”, де б діти розвивалися у природному напрямі. Є. Славинецький звертав увагу на важливість ігор, а С. Русова вважала народні ігри важливим засобом національного виховання та формування самосвідомості дитини.

У віці від чотирьох до п’яти років у дитини продовжують формуватися та розвиватися всі види діяльності. У чотирирічного телеглядача настає апогей казкового мислення, дитина може вірити в те, що багато незнайомих предметів, істот є монстрами; часто не може відрізнити фантазію від реальності, але потім це руйнується. Коли дитина починає розрізняти бувальщину й небилицю, то казка перетворюється на міф [8, с. 384].

У віці від п’яти до шести років сприйняття казки – особлива форма діяльності дитини. У телепередачах для цієї вікової категорії важливо брати до уваги перехід від ігрової до навчальної діяльності. Діти з інтересом переглядають передачі змагального типу. Важливий у цьому віці процес розвитку пам’яті. Після семи років діти набувають здатності співвідносити телевізійні образи та сюжети з реальністю. У них уже є уявлення про час і простір, вони вчаться аналізувати, розмірковувати, відстоювати свою точку зору. І тільки з семи – восьми років дитина здатна зрозуміти особливі завдання й механізми впливу, наприклад, рекламних роликів. Ці здатності формуються до десяти – одинадцяти років, коли найважливішим стає зміст побаченого.

Дітям середнього шкільного віку (старші підлітки від 12 до 15 років) властива криза 13 років, що спричинює зниження продуктивності розумової роботи глядача, пов’язане зі зміною установки від наочності до розуміння й дедукції. Значна кількість рубрик, аналіз складних сфер людських стосунків мають вирізняти телепередачі для підлітків. Інформативність, емоційність, образність мови, різноманітність тематики – ознаки телепередач для юнацтва [8, с. 384].

Сьогодні все частіше почали говорити про гіпнотичний вплив телебачення та комп'ютерних технологій на свідомість дитини. У сучасному світі особистість дитини з раннього дитинства виявляється в оточенні техносфери, істотною частиною якої є засоби масової інформації та комунікації. Вони відіграють передусім інформаційну роль у розвитку дітей, завдяки чому вони здобувають різноманітні суперечливі, несистематизовані відомості про типи поведінки людей і способи життя в різних регіонах, країнах, відтак дитина здобуває інформацію, яка істотно відрізняється від навчально-виховної у закладах освіти. Кіно, відео, телебачення та комп'ютерні технології в масовому порядку формують потреби, що не співвідносяться з можливостями їхнього задоволення. Нова картина світу, що складається у молодого покоління завдяки електронним засобам, призводить до певних змін у психології: змінюється механізм сприйняття світу, виникають специфічні ціннісні орієнтації, несподівані способи самореалізації особистості [7, с. 34–41].

Аналіз спеціалізованої наукової літератури свідчить, що навколо проблем з історії, теорії та практики дитячого телебачення згуртувалися журналісти, психологи, педагоги, мистецтвознавці. Взаємодію між людиною й телебаченням досліджували Л. Волдер, Дж. Лалл, М. Лефковіц, Е. Паркер, Г. Стейнер, Л. Фрідріч, Х. Хофмен, Л. Хюсмен, В. Шрам та ін. Телебачення як засіб всебічного впливу на аудиторію вивчали Г. Донах'ю, Ю. Купер, Г. Лассуелл, М. Маклюен, У. Олаєн, П. Тайкенор та ін. Проблемам медіаосвіти та аудіовізуальної грамотності дітей присвятили праці вчені-педагоги: Ж. Берже, А. Моль, Л. Порше, М. Тарді, С. Френе. В Україні на початку ХХ ст. було опубліковано перші дослідження, присвячені кіно та його впливу на дитячу аудиторію: В. Лелікова (1908 р.), О. Музовської (1909 р.). Вплив телебачення на дитячу аудиторію одним із перших дослідив В. Ксенофонтов. Значний внесок у розвиток дитячого телебачення зробили науковці: Абека-Ньюїдо Селестине, Г. Галочкіна, Г. Ібраєва, А. Каюмова, В. Лизанчук, Е. Михайлова, О. Яковлева. За роки незалежності в Україні сформувалася школа української журналістики, що заявила про себе працями О. Богуславського, В. Гоян, О. Гояна, В. Здоровеги, О. Зернецької, В. Іванова, В. Лизанчука, А. Москаленка, І. Павлюка, Б. Потятиника, Г. Почепцова, В. Різуна, К. Серажим, Н. Сидоренко, Ю. Фінклера, В. Шкляра. Протягом цього періоду з'явилося немало дисертаційних розвідок, присвячених дослідженню українського телебачення і програм для дітей та молоді (О. Квашук, К. Кошак, І. Пенчук, І. Победоносцева, Н. Темех, А. Шоріна).

Дослідження зарубіжних вчених В. Гьобель, М. Гльокнер, засвідчують: дітей, які регулярно споживають продукцію засобів масової інформації, відрізняє те, що вони:

- міркують швидкими та готовими асоціаціями;
- ставлять поверхневі запитання, але відповідь їх не дуже цікавить;
- дають поверхневі та стереотипні відповіді на запитання дорослих;
- їм властива неглибока цікавість до певних предметів;
- не відчують дистанції у спілкуванні з людьми, і при тому не вміють реалізувати реальні особистісні контакти;
- почуття їх примітивні, а поведінка має тенденцію до безцеремонності [4, с. 368].

Для сучасного дитячого телебачення актуальним є питання створення програм, які мають бути спрямовані на цілісний, всебічний та гармонійний розвиток особистості, духовне становлення, інтелектуальну освіту, фізичне, соціальне та патріотичне виховання юних громадян України.

Культ жорстокості, насильства, порнографії, що нині пропагується в ЗМІ, особливо на телебаченні та в комп'ютерних мережах, призводить до неусвідомленого бажання дітей наслідувати його, сприяє закріпленню подібних стереотипів поведінки в її власних звичках і способі життя, знижує рівень граничних обмежень і правових заборон, сприяє появі негативних норм поведінки в суспільстві, що, в свою чергу, відкриває шлях до втрати морально-ціннісних установок, до правопорушень [6, с. 122–124].

Проте дитячі казки та фільми не тільки можна, а й треба дивитися малюкам, їх використання з виховною метою не викликає жодного сумніву. Ознайомлення з казками за допомогою телебачення розширює світогляд дітей та збагачує їхню уяву й пам'ять, тільки треба залучати їх до справжнього телевізійного мистецтва, виховувати смаки. Якщо говорити про телевізійну продукцію, яка “правильно” сформує дитячу свідомість, то варто згадати навчально-виховну екранізацію “Шевченкова мрія: Україна для дітей”. Ідеєю, сценарієм, зйомками та організацією цього проекту займався дитячий телевізійний центр “Кадрики”. Мета цього кіно – виховання патріотичного духу в дітей, ознайомлення з історією своєї країни, національними героями. Саме в дитинстві формується світогляд людини, тому цей фільм спрямований на розвиток дитини як майбутнього громадянина своєї держави, який шанує і береже національні традиції та мову свого народу. Суть навчально-виховної екранізації “Шевченкова мрія: Україна для дітей” полягає у тому, що головні герої фільму – діти, які виконують різні ролі: маленька дівчинка виконує роль маленької України, старша – роль юної України. Решта дітей виконують свої життєві ролі – демонструють таланти і переконують головну героїню – дорослу Україну, що саме своїми талантами, своєю волею і силою духу завжди підтримають країну, вбережуть її від загарбників й не дадуть знищити рідну мову. Деякі герої фільму демонструють таланти декламування віршів Тараса Шевченка, хтось співає патріотичні пісні про Україну. Цей фільм пронизаний ідеєю волі в історичному аспекті та чудово показує дітям у цікавій формі певний період історії України.

Мета дитячих телепроектів – інформувати та навчати за допомогою гри. Виявлено, що дитячі телепроекти мають вплив на формування вміння дітей впізнавати букви, цифри, ідентифікувати початок програми, реагувати на її музичне оформлення, образи головних персонажів, голоси ведучих, ляльок, голос за кадром. Встановлено, що для несформованої дитячої свідомості в телепередачах для юної аудиторії важливо використовувати саме наукові та художні знання, які подаються широко, формують правильні уявлення про навколишній світ і не містять двозначності.

В результаті дослідження дитячих телепрограм: ділова гра для підлітків “Клас – юніор – бізнес”, Юнацьке ток-шоу “Вибрики”, щоденна програма “Дитячий сеанс”, щоденна програма “Не всі вдома” тощо, відзначимо, що ці програми характеризуються великою інформативністю, емоційним навантаженням. Інформаційно-розважальна програма власного виробництва “Кадрики” (хронометраж – 30 хв.) – новини з погляду

дітей. “Кадрики” побудовані в стилі розважально-пізнавальних новин: діти-ведучі аналізують події, висловлюють власну думку по-дитячому іронічно, навіть дещо цинічно, простою дитячою мовою та сленгом у дохідливій і зрозумілій для ровесників формі. В результаті роботи діти освоюють практичні навички роботи журналіста, оператора, відео- та звукорежисера, редактора, ведучого та сценариста. Під керівництвом освічених спеціалістів юні таланти знімають відеоматеріали, беруть інтерв’ю на вулиці, складають сценарії нових програм, роблять підводки до програм у студії, пишуть тексти, монтують сюжети, програми.

Сьогодні загальнодержавні канали дитячих випусків новин не готують. Інформаційна форма дитячого мовлення існує в ефірі окремих регіональних компаній: “Недорослі новини” (м. Дніпропетровськ та м. Запоріжжя), “Шкільні новини” Полтавської ОДТРК, “Новинушки” Хмельницької ОДТРК. Дитячі регіональні випуски новин здебільшого мають постійні рубрики: “Дозвілля”, “Культура”, “Освіта”, “Спорт”.

Найширше в телеефірі представлені розважальні телепередачі, кожна з яких розрахована на певну вікову категорію: ігри, конкурси, вікторини, анекдоти, реаліті-шоу, шоу-пародії тощо. Це найпопулярніший європейський конкурс дитячої пісні “Дитяче Євробачення”, конкурсна програма “Крок до зірок”, розважальне музичне шоу-пародія “Кумири та кумирчики”, танцювальні шоу: “Танці з зірками” та “Танцюють усі”. Українсько-російська дитяча програма “Найрозумніший” (рос. “Самый умный”) – конкурс, що містить запитання з усіх галузей знань.

Як показали американські психологи, поведінка дітей формується практично до першого року їх життя і безпосередньо залежить від тієї візуальної інформації, яку вони отримують ззовні, зокрема по телевізору. Вплив телебачення на психіку навіть немовлят є також безперечно доведеним. Емоційна реакція дітей може бути залежною не тільки від побачених програм, а й від реакції на них батьків та інших членів родини. Тому перегляд фільмів жахів малими дітьми, навіть випадковий, категорично забороняється на державному рівні й може бути проконтрольований [5, с. 57–62].

Отже, пріоритетне завдання телевізійного мовлення – всебічний гармонійний розвиток особистості, збереження та передання молодим поколінням фундаментальної української національної спадщини, морально-духовне виховання та освіта. Безперечно, у виробництві дитячої телепродукції будь-яка тема допустима, якщо вона керована і якщо її смисл полягає у формуванні національно-духовних, морально-патріотичних якостей у дітей, підлітків, юнацтва. Відомо, що є дуже багато українських творів, на основі яких можна робити дитячу телепродукцію. Українська література багатодатна щодо цього. Але, незважаючи на багатство матеріалу, на те, що згідно із Законом “Про кінематографію”, державні установи зобов’язані надавати перевагу дитячому мовленню, в кіноіндустрії таких пріоритетів не спостерігається [2, с. 274–283].

Важливою умовою формування світогляду юних телеглядачів є використання можливостей дитячого телевізійного об’єднання не лише як розважального засобу, а й як форми додаткової освіти. Сьогодні переважна більшість програм, розрахованих на дитячу аудиторію, – це мультиплікація – 57%. Дитячі періодичні передачі становлять 20%, жанрові – 6%; дитячі серіали – 15%, а документальні фільми – 2%. Викликають

негативні емоції та призводять до викривлення життєвих орієнтирів (установлені уявлення про правосуддя, сім'ю, образ матері) такі різновиди телевізійних проєктів: фільми жахів, бойовики, фільми із сексуальними епізодами, пряма та опосередкована реклама алкоголю й тютюну. Простота, легкість і примітивність вирішення складних проблем у серіалах робить глядачів заручниками хепі-енду.

Досвід роботи над дитячими програмами показує, що найбільш дієвим форматом подання матеріалу є невеликі коментарі або сюжети у тематичних програмах, зроблені у доступній формі мовою дитини. Дитячим програмам, без сумніву, потрібна підтримка з боку держави, а також більше ефірного простору для реалізації творчих планів та висвітлення зацікавлень саме дитячої аудиторія, тобто перехід з регіонального рівня на державний. Звичайно, йде мова про телепроєкти, які відповідають усім стандартам та є запорукою виховання повноцінно-свідомого громадянина, котрому ще змалку прищеплено любов до рідної мови й землі, а також традицій та культурної спадщини свого, а не чужого народу.

Список використаної літератури

1. Апостолова Г. В. Про наслідки використання електронної техніки для розвитку здібностей дитини / Г. В. Апостолова // Практична психологія та соціальна робота. – Львів, 2003. – С. 1–3.
2. Білоус О. Сприймання телевізійних передач дітьми, підлітками, юнацтвом / О. Білоус // Теле- та радіожурналістика. – Вип. 12. – Львів, 2013. – С. 274–283.
3. Декларація прав дитини, проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20. 11. 1959 р.
4. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / [А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш і ін.] ; заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
5. Зайцева А. В. Вплив телебачення на дитину: Досвід досліджень / А. В. Зайцева // Питання культурології : збірник наукових праць. – Вип. 27. – К., 2011. – С. 57–62.
6. Камінська А. А. Вплив сучасного українського телебачення на формування морального виховання молоді / А. А. Камінська. – К., 2013. – С. 122–124.
7. Масол Л. Формування естетичного смаку засобами телебачення і радіо / Л. Масол // Шкільний світ. – 2003. – № 38–39. – С. 34–41.
8. Пенчук І. Л. Телебачення для дітей в Україні : монографія / І. Л. Пенчук. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 384 с.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.13

Прийнята до друку 08.10.13.

THE FORMATION CHILDREN'S CONSCIOUSNESS THROUGH THE PRISM OF CHILDREN'S TELEVISION PROJECTS

Iryna Klymovych

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str. 49, Lviv, 79044, Ukraine*

Analyzed television programs oriented on children's audience describes the current state of television also found aspects of positive and negative effects of television projects for the development of spirituality younger generation.

Key words: television, television projects, television programs, children's consciousness, television journalism, children's pedagogy and the psychology.

ФОРМИРОВАНИЕ ДЕТСКОГО СОЗНАНИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ДЕТСКИХ ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ПРОЕКТОВ

Ирина Климович

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупринки, 49, 79044, г. Львов, Украина*

Проанализированы телепрограммы, ориентированные на детскую аудиторию, проведена характеристика современного состояния телевидения, а также выяснено аспекты положительного и отрицательного влияния телевизионных проектов на развитие духовности молодого поколения.

Ключевые слова: телевидение, телепроекты, телепрограммы, детское сознание, радиожурналистика, детская педагогика и психология.